

38.

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 1. CILT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıklarları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**38.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT**

**23-27 MAYIS 2016
EDİRNE**

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3490-1
Kültür Varlıklarları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 175-1

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ÖZME

23-27 Mayıs 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen
38. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
Trakya Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOŞAR

ISSN: 1017-7655

Kapak Fotoğrafi: Nurcan YAZICI METİN – Ü. Melda ERMİŞ – Akın TUNCER,
Demirköy Fatih Dökümhanesi Kazısı
2015 Yılı Çalışmaları

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygül Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0312 310 59 95
ANKARA-2017

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Yener YÖRÜK (Trakya Üniversitesi Rektörü-Edirne)

Prof. Dr. Burçin ERDOĞU (Zeytinlik Höyük Kazısı Başkanı, Trakya Üniversitesi-Edirne)

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN (Kırklareli Höyük Kazısı Başkanı-Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Rainer CZICHON (Oymağaç Höyük Kazısı Başkanı-Uşak Üniversitesi-UŞAK)

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ (Trakya Üniversitesi-Edirne)

Prof. Dr. Mustafa ÖZER (Edirne Yeni Saray Kazısı Başkanı-Medeniyet Üniversitesi-İstanbul)

Prof. Dr. Andreas SCHANNER (Boğazköy Kazısı Başkanı-Alman Arkeoloji Enstitüsü-İstanbul)

Prof. Dr. Christopher ROOSEVELT (Kaymakçı Yerleşimi Kazısı Başkanı-Koç Üniversitesi-İstanbul)

Prof. Dr. Stefania MAZZONI (Uşaklı Höyük Kazısı Başkanı-Floransa Üniversitesi-İtalya)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU (Teos Antik Kenti Kazısı Başkanı-Ankara Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Sabina LADSTATTER (Efes Antik Kenti Kazısı Başkanı-Avusturya Arkeoloji Enstitüsü-Avusturya)

Prof. Dr. Özlem ÇEVİK (Ulucak Höyük Kazısı Başkanı-Trakya Üniversitesi-Edirne)

Prof. Dr. Sachihiro OMURA (Kalehöyük Kazısı Başkanı-Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü-Kırşehir)

İÇİNDEKİLER

Vecihi ÖZKAYA, Feridun S. ŞAHİN, Yılmaz Selim ERDAL, Metin KARTAL, Gizem KARTAL, Marion BENZ Körtktepe 2015 Kazı Çalışmaları	1
Vedat KELEŞ, Hasan Ertuğ ERGÜRER, Hasan KASAPOĞLU, Ersin ÇELİKBAŞ, Alper YILMAZ, Büşra Elif KASAPOĞLU, Kasım OYARÇIN, Michael Deniz YILMAZ, İsmail AKKAŞ Parion 2015 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları.....	23
Michael BLÖMER, Dilek ÇOBANOĞLU, Engelbert WINTER Doliche 2015	47
Turgut Hacı ZEYREK, Ali Nadir ZEYREK Kastabala Kazı Çalışmaları 2015	65
Halime HÜRYILMAZ Gökçeada – Yenibademli Höyük 2015 Yılı Kazıları	77
Douglas BAIRD, Gökhan MUSTAFAOĞLU, Andrew FAIRBAIRN 2015 Yılı Boncuklu Höyük Kazısı Tarımın Yayılımı ve Çatalhöyük’ün Öncüleri.....	87
Hüseyin Sabri ALANYALI 2015 Yılı Side Kazı ve Araştırmaları.....	97
Burçin ERDOĞU Gökçeada Uğurlu – Zeytinlik 2015 Yılı Kazı Çalışmaları	117
Aytaç COŞKUN 2015 Yılı Zerzevan Kalesi Kazı Çalışmaları (2. Sezon)	125
M. SEYER und Mitarbeiter Limyra 2015	151
C. Brian ROSE, Ayşe GÜRSAN SALZMANN Gordion 2015	165
Halil TEKİN Domuztepe: Türkiye Doğu Akdenizinde Bir Mezopotamya Geç Neolitik Yerleşimi.....	179

Gülgün KÖROĞLU	
Sinop Balatlar Kazısı 2015 Yılı Kazı Çalışmaları	191
Philipp NIEWÖHNER, Christof BERNS, Reyhan ŞAHİN	
Milet 2015 Yılı Çalışmaları	205
Nurettin KOÇHAN, Korkmaz MERAL, Ahmet Cuneydi HAS, Ahmet TERCANLIOĞLU	
Kyzikos 2015.....	223
Mehmet KARAOSMANOĞLU, Halim KORUCU, Mehmet Ali YILMAZ	
Altıntepe Urartu Kalesi 2015 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları	233
Hüseyin YURTTAŞ, Haldun ÖZKAN, Zerrin KÖŞKLÜ, Nurşen ÖZKUL FINDIK, Süleyman ÇİĞDEM, Muhammet Lütfü KİNDİĞİLİ, Esra HALICI, M. Emin DOĞAN, Ahmet YUKA	
Kemah Kalesi Kazısı 2015 Yılı Çalışmaları	247
YILMAZ AKKAN, Aslı SARAÇOĞLU, Arzu ÖZVER	
2015 Yılı Tralleis Antik Kenti Restorasyon ve Alt Yapı Çalışmaları.....	265
Elif GENÇ, Birgül YILDIZ KÖSE	
2015 Yılı Kuriki Höyük Kazısı	279
Elif GENÇ, Tenzile UYSAL	
Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2015 Yılı Kazısı	293
Yılmaz AKKAN, Ali Yaçın TAVUKÇU, Akın TEMÜR, Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Mesut CEYLAN, Sinem COŞKUN, Adem ATALAY	
Alabanda 2015	305
Gökse İ SAZCI, Meral BAŞARAN MUTLU	
Maydos Kilisetepo Höyük Kazısı 2015 Sezonu Çalışmaları.....	329
Masako OMURA	
2015 Yassihöyük Kazıları.....	343
Francesco D'ANDRIA	
Phrygia Hierapolis'i (Pamukkale) 2015 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	353
Şengül AYDINGÜN	
Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları İlk Beş Yıllık Değerlendirme 2010-2015	371

Gülriz KOZBE	
Batman İl Sınırları İçinde Kalan İllü Barajı Etkileşim Alanına Dair	
Jeomorfolojik ve Arkeolojik Tespitler.....	389
Taner KORKUT	
Tlos 2015 Kazı Etkinlikleri	407
Nuran ŞAHİN, Onur ZUNAL, Gülsah GÜNATA, Gülsah SARİKAYA, Hüseyin DOĞAN, Görkem GÖKOLUK	
Klaros 2015	425
Serdar AYBEK, Onur GÜLBAY, Burak ARSLAN, Yılmaz BALIM	
Metropolis Arkeolojik Araştırmaları, 2015	439
Ahmet Cem ERKMAN, Şakir Önder ÖZKURT, Cesur PEHLEVAN	
Kurutlu Kazısı.....	457
Şahin YILDIRIM	
Tios-Tieion 2015 Yılı Kazı Çalışmaları.....	465
Ayla SEVİM EROL, Alper Yener YAVUZ, Erhan TARHAN, Serdar MAYDA, Tümel Tanju KAYA, Çilem SÖNMEZ SÖZER, Hakan MUTLU	
2015 Yılı Çankırı Çorakyerler Kazısı	479
Abuzer KIZİL, Taylan DOĞAN	
Euromos 2015 Yılı Çalışmaları.....	497
Harun TAŞKIRAN, Kadriye ÖZÇELİK, Gizem KARTAL, Yavuz AYDIN, Betül FINDIK, Hande BULUT, Eşref ERBİL, M. Beray KÖSEM	
2015 Yılı Karain Mağarası Kazıları.....	521
Timothy P. HARRISON, Elif DENEL, Stephen BATIUK	
Tayinat Höyük Kazıları, 2015	539
Atilla ENGIN, Engin ÖZGEN, Olcay ZENGİN-KOŞAN	
Filiz AY-ŞAFAK, Aydoğan BOZKURT	
Oylum Höyük 2015	555

KÜÇÜKÇEKMECE GÖL HAVZASI (BATHONEA) KAZILARI İLK BEŞ YILLIK DEĞERLENDİRME 2010-2015

Şengül AYDINGÜN*

Küçükçekmece göl havzasının Avcılar Firuzköy mevkiinde Bakanlar Kurulu kararı izninin ardından ilk kazmanın sembolik olarak vurulduğu¹ 2009 yılında haritalandırma ve karelaj çalışmaları ile jeofizik çalışmalar yapılmış, kazılar 2010 yılında gerçek anlamda başlamıştır. Kazı alanları daha önceden yasal olmayan biçimde açılan çukurların tahribat önceliklerine göre belirlenmiştir. Kazılar I., II., III. Alan olarak adlandırılan bölgelerde sürdürülmektedir² (Resim: 1).

I. Alan, Avcılar Firuzköy Yarımadası'nın doğuya bakan kısmının orta kesimlerinde yer alır. Bu alanda Küçük Liman kalıntıları, antik yollar, meydan ya da antik pazaryeri ve antik havuz ile apsisli yapının kazıları devam etmek-

* Doç. Dr. Şengül G. AYDINGÜN, (Araştırma Başkanı) Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Ana Bilim Dalı Başkanı, 41380-İzmit-Kocaeli/TÜRKİYE.

1 Kazılara, ilk kazma, 16.08.2009 tarihinde dönemin Kültür Varlıklarını Müzeler Genel Müdürlüğü yetkilileri, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, Küçükçekmece ve Avcılar Kaymakamları ile Belediye Başkanları ve Kocaeli, İstanbul, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Rektör, Rektör Yardımcıları ve danışmanlarının katılımlı bir basın toplantısıyla vurulmuştur. Tüm katılımcılara çok teşekkür ederiz. Kazılarımıza süresince pek çok bilim insanı, öğrenci ve işçi fedakarca görev yaparak bugüne gelinmiştir. Tüm ekibe katkılarından dolayı ayrıca çok teşekkür ederim.

2 Kazılara Kültür ve Turizm Bakanlığı ödenekleri dışında 2011 yılında İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve ALTAŞ Ambarlı Liman İşletmeleri destek vermiş, 2012 ve 2013 yıllarında ise İstanbul Valiliğinin desteğiyle İstanbul İl Özel İdaresi katkı sunmuştur. Büyükşehirlerde İl Özel İdarelerinin kapanmasıyla 2014 yılına artırılan ödenek kullanılamamış bu yüzden 2014 yılında kazı yapılmamıştır. 2015 yılında Bakanlık ödeneği dışında yine Altaş Ambarlı Liman İşletmeleri destek vererek kazılar tek bir alanda sürdürülmüştür. Kocaeli Üniversitesi başkanlığında yürütülen kazılar İstanbul, Mimar Sinan, 18 Mart, Başkent, Selçuk, Doğu Akdeniz, Çukurova, Ege, Kafkas, Lahey, Madrid Autonomo, Bristol, Kiel Üniversitelerinden farklı disiplinlerden pek çok bilim insanı katılmaktadır. 2014 ve 2015 yıllarında Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Centre for Late Antique and Early Medieval Studies (Wrocław) Prof. Dr. Blażej Stanislawski Başkanlığında bir ekip ile kazıların Ortaçağ bölümünü yürütülmeye başlanılmıştır.

tedir. I. Bölge kazı alanında en üst seviyelerde karşılaşılan yıkılıp dağılmış mimari parçalar, duvar altında kalmış, bireylere ait iskeletler, seramikler ve diğer buluntular, yaşanan felaketler (deprem, heyelan, yangın) sonrasında bölgenin terk edilip birkaç yüzyıl sonra yeniden yerleşildiğini göstermektedir. Bu olay birkaç kez tekrarlanmıştır. Son olarak XVIII. yüzyılda Osmanlı çiftlik yaşamının başladığı görülür. Çiftlik yapıları etraftaki antik kalıntılar kullanılarak inşa edilmiştir. I. Alanın en eski buluntu grubu apsisli yapının alt seviyelerinde deniz kumu kaplı yüzeyin altından gelmiştir. M.Ö. 2000'li yıllarda ilk yarısına tarihlenebilen Erken Hitit heykelcikleri ile seramik parçalarının deniz kumu kaplı alanın 25 cm. kadar altından gelmesi yarımadanın M.Ö. IV. yüzyıldan önceki bir dönemde deniz seviyesi altına kaldığını göstermektedir. Tam olarak ne zaman gerçekleştiği bilinmemeyen deniz seviyesi yüksekliğinin iyi çözümlenmesi gerekmektedir. Bu sorun jeolojik çalışmalarla anlaşılmaya çalışılacaktır. Seviye değişikliği sebepleri anlaşıldığında, İstanbul'un kronolojisindeki özellikle M.Ö. II. bin M.Ö. I. bin arasındaki döneminin bilgi eksikliğine dair tarihsel boşluk kapanabilecektir.

II. Alan, Firuzköy Yarımadası'nın doğu kıyısının en kuzeyindeki kazı alanıdır. 2013 yılı çalışmaları sonuna kadar kazı alanlarındaki çalışmalarda seviyelerin aşağı doğru inmesiyle mimari kalıntılar daha sağlıklı bir şekilde ortaya çıkmaya başlamış ve bazlarının tanımları yapılmıştır. Bu alanda, büyük bir açık sarnıç ve kale yapısı, tanımlı yapılardandır. İmparatorlara ve saray ya da manastır üretim yaptıkları düşünülen atölyelere ait olduğu sanılan damgalı tuğlalarla inşa edilmiş yapılardan, özellikle sarnıç, büyülüklüğü ve tonlarca su kapasitesiyle, burada yaşayanların her dönem su ihtiyacını karşılayabilecek niteliktir. Roma İmparatoru I. Constantinus, tüm Akdeniz coğrafyasına yayılmış imparatorluğunu daha iyi yönetebilmek için başkentini, jestratejik yönden Asya ile Avrupa'nın buluştuğu önemli bir coğrafyada konumlanmış ve bugünkü İstanbul'un tarihî yarımadasında M.Ö. VII. yüzyılda kurulmuş olan Byzantium şehir devletinin merkezine taşımıştır. Constantinus, Roma'nın yeni başkentine büyük bir imar faaliyetine girer. Geç Antik Dönem kaynakları, Konstantinopolis'in en dış sınırlarının Küçükçekmece'den başladığını yazar. Küçükçekmece Gölü havzasında yürütülen kazılar, yazılanları arkeolojik verilerle doğrulamaya başlamıştır.

III. Alan, Firuzköy Yarımadası'nın en güneyinde yer alır. Helenistik-Roma dönemlerinde kullanılmış büyük bir liman ve antik deniz feneri olduğu sanılan deniz içi mimari kalıntıları bulunmaktadır.

Her üç kazı alanında ele geçirilen küçük objeler, figürinler, sikkeler, seramikler, *amforalar*, Küçükçekmece'nin uzak bölge deniz ticaretinde binlerce yıl dan beri bilinen önemli bir ticaret limanı olduğunu göstermektedir. Özellikle M.Ö. V- M.S. VII. yüzyıllar arasında Akdeniz'in batısından doğusuna kadar pek çok antik merkezle (İspanya, İtalya, Sicilya, Fas, Mısır, Lübnan, Fenike, Suriye, Ege adaları) Karadeniz arasında yapılan yoğun bir deniz ticaretinin varlığını ortaya koymuştur. VII. yüzyıldan sonra azalan uluslararası ticaretin en önemli nedenleri arasında koyun önünün giderek daralması olabilir.

Alt Paleolitik Çağdan günümüze kadar son derece önemli buluntular ve ren Küçükçekmece Gölü havzasında kazılan yerleşimin antik çağlardaki adı ya da adları kesinlik kazanmamıştır. Kazı alanının "Bathonea" olarak tanımlanması, Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "Tarihte Küçükçekmece" adlı aynı yıl yayınladığı iki ayrı makalesinde, Yarimburgaz Mağarası'nın önünden akarak Küçükçekmece Gölü'ne boşalan ve antik kaynaklarda adı Bathynias (derin dere) olarak geçen nehirden dolayı, Helenistik Dönemde Bathonea adında Byzantium'a bağlı bir *phyle*, bir mahalle ya da yerleşmenin bu bölgede olabileceğini belirtmesinden kaynaklanmıştır. Eyice, Silivri'de bulunan bir kitabede rastlanan ve Georges Seurre³ tarafından da "Bathynias" şeklinde okunan yazı, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü bahçesinde sergilenen ve Mansel tarafından detaylı olarak tanıtılan⁴ bir lahdin üzerinde yazan "Bathoneal Rufus'un oğlu Damas otuz üç yaşında öldü"⁵, yazısı ve çevreden gelen bazı adak ve mezar stellerinden⁶ yola çıkarak, bölgede Byzantium'a bağlı *phyle* yahut *hekastonys*'leri arasında böyle bir yerleşim olabileceğini belirtmektedir⁷. Ayrıca, Janin "Alexiad" adlı ünlü tarih kitabıyla tanınan Bizanslı Tarihçi Anna Comnena'nın (1083-1153), söz ettiği Aziz Theodore Theron adına yaptırılmış

3 Seure, 1912: 588, 14.

4 Mansel, 1957:378-394.

5 a.g.e., 401.

6 Taşlıkloğlu, 1995: 545-562; Fıratlı, 1964: 59, 68-69, 77.

7 Eyice, 1978a: 59; Eyice, 1978b: 2-10.

önemli bir kilisenin⁸ bulunduğu yerin Constantinopol yakınlarındaki derin dere anlamına gelen Bathys-Ryax adlı merkezde olduğunu düşünür⁹. Hermitaj Müzesinde korunan mine işçilikli bir plaka üzerinde de Aziz Theodore adı ile birlikte Bathys-Ryax ismi yazmaktadır¹⁰. Kazılarımızda büyük bir kilise ile *martyrion* (asker azizler adına yaptırılan dini yapı) olabilecek yapılar ile madeni süs eşyalarının üretimlerin yapıldığı atölyelerin ortaya çıkarılması bu bilgileri doğrular niteliktedir. Bilindiği gibi Aziz Theodore Theron, Aziz George gibi büyük bir yılan/ejderi yenmesiyle efsaneleşmiş, ikonografide at üstünde bir mağara önünde ejderi öldürürken sıkça betimlenmiş bir asker-din adamıdır¹¹. Mitlerde yılan ve ejder motifinin ortaya çıktığı bölgeler daha çok mağaraların bulunduğu yerlerdir. Çünkü yılan/ejder mağaralarda yaşar. Kazı alanımızın 2 km. kuzeyindeki Yarımburgaz Mağarası bu mite kaynak teşkil etmiş olabilir. Yarımburgaz Mağarasının Erken Hristiyanlık Döneminde manastır olarak kullanıldığı göz önüne alındığında Theodore Theron adına yapıldığı söylenen önemli kilisenin II. kazı alanımızdaki bazilikal planlı yapı olabileceği ve sekizgen planlı yapının da ona adanmış bir *martyrion* olabileceği akla gelmektedir. Ancak henüz bu durumu açılığa kavuşturmak için yapıların kazalarının tamamlanmış olması gerekmektedir. Şu anki durum bu öngörümüz için oldukça erkendir. Ünlü Arap gezgin Al İdrîsî'nin (ö. 1165)¹² hazırladığı 1154 tarihli *Tabula Rogeriana* adlı dünya haritasında da bölge "Bätüra" olarak adlandırılmıştır. Yer isimlerinin zaman içinde pek çok değişikliğe uğradığı etimolojik çalışmalarдан gayet iyi bilinmektedir. Kaçak kazıcıların açtığı bazı çukurların düzeltilmesi amacıyla açılan sondajlardan Helenistik temelli yapı kalıntıları ortaya çıkmıştır. Ayrıca az da olsa Helenistik ve öncesine ait seramik parçaları da ele geçirilmiştir. Bu nedenle şimdilik Geç Antik Çağ yapıları kazılıyor gibi görünse de alt tabakalardan çok daha eski yapılara ait kalıntıların ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

8 Kommene, 1928: VIII-3.

9 Janin, 1950: 406.

10 Walter, 2003:44.

11 Trifonova, 2010: 53-64.

12 Şesen, 2000: 493-495.

I. ve II. yüzyıllar coğrafyacılarının bu mevkii Bathynias Deresi olarak tanıdıklarını XIX. yüzyılda yaşamış tarihçilerden Konstantin Yosif Jireček¹³ aşağıdaki biçimde anlatmaktadır “....Gölün ağaçsız ve bataklık sahili, sayısız su kuşları ve özellikle leylekler tarafından şenlendiriliyor. Bu göl denizden bataklık, kumsal, dar, sazlık ve kamışlıklarla kaplı bir kumsal şeridiyle ayrılır. Deniz ve göl suları eski zamanlarda Myrmex adı verilen dar bir kanalla birleşmektedir. Şiddetli lodos fırtınalarında deniz sularının göle, Poyraz rüzgarında ise gölün suları denize döküldürtü. ve I. II. yüzyıllar coğrafyacıları bu mevkii Bathynias deresi olarak tanırlardı. Daha sonraki zamanlarda, doğu tarafında, çok sayıda villaları ve bir de İmparator Sarayıyla Rhexion limanı kurulmuştu...¹⁴”. Günümüzde de pek çok yerleşim bölgesinin adının Kavaklıdere, Nakkaşdere, gibi yakından geçen akarsu adıyla anıldığını unutmamak gereklidir. Bölgenin III-IV. yüzyıllardan itibaren adının Rhexion/Regium/Regio olarak tanındığını görüyoruz. Rhexion adının bu yüz yıllar öncesinde hiç geçmemesi bölgenin Roma hakimiyetine girdikten sonra adının değiştirildiği anlamına da gelebilir. Nasıl ki Byzantion Roma İmparatoru Septimus Severus'la 195/196 kişisinde Roma hakimiyetine girdikten hemen sonra Antonina adını almış ardından, İmparator Konstantin'le Nea Roma ve Konstantinopolis'e dönüşmüşse, yüz yıl içerisinde bölgenin adı Bathynias/Rhexion-Regium-Regio/ Küçükçekmece olarak değişmiş olabilir. Büyük Konstantin'in 330'da kenti başkent ilan etmesinin ardından giriştiği imar faaliyetleri arasında kenti önce Regio adı verilen numaralandırılmış yönetim bölgelerine ayırdığı bilinmektedir¹⁵. Regio adının bu dönemde kalmış olabileceğini de düşünmekteyiz.

2015 yılı kazı sezonunun sonunda, pek çok sikke, damgali tuğla, yazılı mimari parçalar ve yazılı ufak objeler ele geçirilmesine rağmen, bölgenin adı ya da adlarına dair bir kanıt henüz ele geçirilememiştir. Multidisipliner olarak yürütülen arkeolojik, epigrafik, jeolojik, oşinografik, speleolojik, jeofizik çalışmalar, analizler ve kaynakça araştırmalarıyla gelecek verilerin değerlendirilmesi sonucunda, çalışılan bölgenin antik adlarının ve kültür tarihi içeri-

13 Çek asıllı Avusturyalı tarih ve coğrafyacı, Balkan tarihi ve arkeolojisi üzerine çalışmalarıyla tanınır.

14 Jireček, 1990: 51.

15 Kuban, 2004: 43.

sindeki yerinin belirlenmesi mümkün olabilecektir. Kazılarımızın ilk sonuçlarına ait yayınlar için bkz. www.bathonea.org/yayinlar

I. ALAN KAZILARI

Küçük Liman, Liman Yolu, Havuz, Meydan :Yarımadanın doğu kıyısında, Küçük Liman olarak adlandırılan koyda iki taş kaplı iskele mevcuttur. Güneyde yer alan iskelenin 2009 yılında kazısına başlanmıştır. Yüzeyden 1 m. kadar aşağıda, düzgün kesme taştan yapılmış kaplamalar ortaya çıkarılmıştır. Alanın doğu ve batısında, göl kenarında yer alan duvarların, üst üste harçsız taş sıraları şeklinde, kıyıya paralel uzandığı görülmüştür. Taş iskelenin arkasında, batı yönde ilerletilen kazı çalışmalarıyla; 3,85 m. genişliğinde, kenarlarındaki bordur taşlarıyla şekillendirilmiş, ortasına daha küçük taşlarla stabilize dolgu yapılarak üzeri toprakla sıkıştırılmış, oldukça düzgün bir antik yol tespit edilmiştir. İskelenin yukarısı doğru düz devam eden yol, 100 m. sonra dik açı yaparak keskinçe sola dönmektedir (Resim: 2). Yol üzerinde ele geçirilen seramik parçalarıyla diğer küçük buluntular, yolun Erken Roma Döneminden itibaren kullanıldığını ortaya koymaktadır. Küçük Liman yolunu olarak adlandırdığımız yol, Helenistik ya da Erken Roma dönemine tarihleyebildiğimiz 5x7 m.lik bir havuzla birleşmektedir. Havuz, kireç taşı blokların düzgün kesimiyle oluşturulmuştur. Birkaç basamakla havuza iniş merdiveni yapılmıştır (Resim: 3). Havuzun en üst sırasındaki taşlar, içte silmeli olarak işlenmiştir. Havuzun tabanı da yine çok düzgün kesimli kaplama taşlarıyla örülüdür. Havuzun önünden geçen taş ve mermer döşeli antik yol geniş bir meydana bağlanmaktadır. Kazılarak ortaya çıkarılan meydanın ölçüleri 40x40 m.dir. (Resim: 3). Bu meydanın antik balık pazarı olarak kullanıldığını sanmaktayız. Balık satıcıları loncası başkanı gün ağarırken günlük balık miktarını bölge yöneticisi olan *eparkhosa* bildirdikten sonra, balıkçıların gece boyunca tuttukları balıkları küçük liman yolundan meydana getirdikleri, günlük olarak devlete ödemek zorunda oldukları vergiyi¹⁶ buradaki havuza balık olarak bıraktıktan sonra da balıklarını pazarladıkları sanılmaktadır. 2008 yılı

16 Dagron,2002: 459.

arastırmasında Küçük Liman kıyısında bulunan *EPARKOU* damgali bir *ungerterium* (koku ya da merhem şişesi) parçası, burada bir yerel yöneticinin varlığını belirten ilk kanittır (Resim: 3a). Antik Yunan ve Roma dönemlerinde balıkçılığın kent ekonomisindeki yeri çok önemlidir. Antik kaynaklara göre, Küçükçekmece'de bir yılda 15 ton balık tutulmaktadır.¹⁷ Roma ve Bizans döneminde İstanbul ve yakın çevresinde londalar aracılığıyla yürütülen her türlü ekonomik faaliyet rahatça denetlenebiliyordu. Lagün gölleri tuzlu, ilik ve besinle dolu olduklarından palamut ve ton gibi göçmen balıkların yanı sıra kefal, kılıç, yılan balığı gibi diğer balıkların da rahatça üremelerine olanak sağlırlardı. Küçükçekmece'nin kefal yumurtasından üretilen havyar kurutması Antik çağlar boyunca oldukça revaçadır¹⁸.

Apsisli Yapı: Küçük Liman'ın yukarıındaki alanda, yüzeyde görülen bazı kalıntılar nedeniyle başlatılan kazılarla, apsisli bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Apsisin kazılması sırasında kubbesinden dökülen taş parçalarıyla karşılaşılmıştır. Yapının orta nefindeki taban mermerleri hâlâ mevcuttur. Yapının, muhtemelen VI. yüzyıldaki büyük depremde ani bir yıkıma temellerine kadar çöktüğü ve daha sonradan tekrar onarıldığı, ancak XI. yüzyılda tekrar aynı akibete uğradıktan sonra mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Apsisin temelini oluşturan kırlangış kenetli büyük taş bloklar, burada daha önce Helenistik bir *exedra* ya da yapının bulunabileceğini göstermiştir. *Exedra* olasılıkla bir su yapısı/çeşme/havuz (?) olarak kullanılmış olmalıdır. 2012 yılı kazı sezonunda tespit edilen su kanalının, bu *exedra*ya temiz su sağladığı sanılmaktadır (Resim: 5). Zaman içinde su tünelinin içinin toprak ve moloz ile kapanmasıyla yeniden açılan tünellerin *exedradan* uzaklaşlığı sanılmaktadır. Helenistik Dönemden sonra bir süre terk edildiği anlaşılan *exedra*, Geç Antik Çağda büyük bir bazilikanın apsis temeli olarak kullanılmıştır. 2010 yılında apsis temeli içindeki apsis kubbesinin yıkıntısına ait molozlar temizlenmeye başlanmıştır. 2013 yılında bazilikanın inşa döneni anlamak için 11.15m. seviyede düzeltilen apsisin içte ve dışta temeline kadar inilmeye karar verilmiştir. Apsis içindeki seviye indirilirken, Helenistik

17 Bursa, 2010:14-18.
Deveciyan, 2006: 218.

Dönem *exedrasına* ait taş blokların altında 10.05 m. seviyede kum ve *ostreae-dulis* kabuklarından oluşan seviye ile karşılaşılmıştır¹⁹ (Resim: 6). *Ostreaedulis* döşeli seviye indirilirken, 50 cm. aşağıda kum ve sarımsı balçıklı bir dokulu altından bir yapı izi fark edilmiştir. Genişletilerek açılan seviyede kum taşı bloklardan oluşan iki sıra düzenli yerleştirilmiş taş dizisiyle karşılaşılmış ve aynı seviyeden bir adet demir heykelcik ele geçmiştir. Apsisin batı yönündeki 15 K No.lu açmadan da yaklaşık on gün aradan sonra aynı tipte ikinci bir heykelcik daha ele geçirilmiştir (Resim: 7).

İlk heykelcığın bulunduğu yer, apsisli yapının apsis yarı dairesi içindeki 9.45 kotudur. Bu kot, bazilikanın apsisinin temelinin çok daha aşağısında olup, bazilika ile alakalı bir seviye değildir. İlk bakışta apsisin ayakta kalabilmiş kireçtaşının büyük blokları göze çarpmaktadır.

İkinci heykelcik ise kazıların yine I. bölgesinde 15 K açmasının "c" plankaresinde ele geçirilmiştir. Heykelcik, 15 K "c" plankaresi açmasının 15,98 m.de yüzeyden itibaren inilen 14,90 m. kotunda kuzey-güney yönünde uzanan tek sıralı taş duvar dizisinin altındaki kum ve deniz canlıları kabukları döşeli 13,87 m. kotundaki başka tabanın altından gelen kumlu doku içinde ele geçirilmiştir (Resim: 7). Her iki heykelcığın de benzer karakterde yapı tabanlarında ele geçirilmesi bunların aynı döneme ait olduklarını göstermektedir. Açmalar arasındaki mesafe apsisli yapının güneybatı yönünde 45 m.dir. Kazılar ilerledikçe her iki açmadaki heykelcığın geldiği seviyedeki mimarinin ilişkisi daha net olarak tanımlanabilecektir. Tipolojik özelliklerini göz önüne alınarak M.Ö. 2000'in ilk yarısına tarihlenebilen Erken Hitit tipindeki iki heykelcığın yanında aynı döneme tarihlenebilen seramik parçalarının da bilimsel bir kazıda ortaya çıkması, buluntuların birbirini doğrulaması açısından önemlidir (Resim: 8) Hitit seramikleriyle beraber küçük bir parça Kıbrıs M.Ö. XVII-XV. yüzyıllara tarihlenebilen beyaz astarlı (White Slip) seramik parçası²⁰ ele geçirilmiştir (Resim: 9). Küçükçekmece Gölü havzası (Bathonea) ka-

19 *Ostrea Edulis* konusunda İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsünden, Prof. Dr. Cem Gazioğlu, Yard. Doç Dr. A. Edip Müftüoğlu, Dr. Volkan Demir ilk gözlemleri yapmıştır. Kendilerine teşekkür ederiz.

20 Kıbrıs'ın M.Ö. 2. bin dönemine tarihlenebilen beyaz astarlı bir testi parçası yıllar evvel Çarsıkapı kazalarında ele geçirilmiştir. Firatlı 1958: 29-32; Dönmez, 2004: 41-55; Dönmez, 2006.:43: 239-264.

zları, İstanbul'un eksik kalan tarihsel boşluklarını tamamlayacak veriler ile ilk kez Trakya'da Erken Hitit izlerini (M.Ö. XVII-XV. yüzyıllar) sunan bölge olması açısından da bilim dünyasında dikkat çekmeye başlamıştır.

II. ALAN KAZILARI

II. Alan olarak tanımlanan Firuzköy Yarımadası'nın kuzeyindeki kazı alanında, büyük sarnıç, kale içi yapıları ve sütunlu yapı olarak adlandırılan kalıntınlarda kazılar devam etmektedir. Kazılarda ortaya çıkan yapıların tuğlaları, I. Constantinus ve oğullarının (Constantinus II, Constantius, Constans) hâkimiyet dönemine ait damgalar taşımaktadır²¹. II. Bölgenin İmparator I. Constantinus ile oğulları zamanından başlayarak, giderek genişleyen ve imparatorlara ait bir mekâni barındıran saray/manastır kompleksi, *martyrion*, büyük su sarnıcı gibi mimari kalıntırlara sahip olduğu düşünülmektedir.

Büyük Sarnıç: Kalıntıların üzerlerini tamamen kapatan bitki örtüsünün kaldırılmasıyla büyük bir anıtsal yapının varlığı anlaşılmış ve bu alanda da kazı yapılmasına karar verilmiştir.²² İlk kez 2011 sezonunda başlatılan kazılarda, damgalı tuğlalardan öرülümsü, kemerli, açık bir sarnıç tespit edilmiştir. Sarnıcın içinde, duvar yüzeyinin 5 cm.lik kalın bir sıvayla kaplı olduğu, onun da üzerinde ince bir tabaka hâlinde sıvandığı görülmüş, düzenli aralıklarla pişmiş toprak künkler bulunmuştur. İçleri toprakla dolmuş bu kunkler temizlendiğinde, çögünün kör oldukları ve arka kısımlarının bilinçli olarak kapatıldığı anlaşılmıştır. Kapalı kunklerin, büyük su kapasitesine sahip sarnıcın içindeki su basıncını azaltmak amacıyla yerleştirildiği sanılmaktadır. Yapının, doğu-batı ile kuzey-güney duvarlarının köşe yaparak değil de, oval dönerek birleştiği ve batı yönündeki duvarın, yukarıdan gelen basıncı engellemek amacıyla kemerli nişlerle devam ettiği görülmüştür; bu nişlerden dokuz tanesi açılabilemiştir. Sarnıcın uzunluğunu anlamak amacıyla doğu-batı eksenli uzun duvar takip edilmiştir. 2012 yılı itibarıyla 70,2 m.si kazılan uzun duvar,

21 Sayar 2014: 187-194.

22 Büyük Sarnıç olarak adlandırılan yapının kalıntılarına, ilk kez, Avcılar Belediyesi Başkanlığı'na bağlı KUDEP uzmanları Cafer Tayyar Emre (Sanat Tarihçisi) ve Ahmet Arslandoğmuş (Arkeolog) dikkat çekmiştir.

yüzeyden -3,5 m. alçalarak devam eden (Resim: 10). Sarnıcıçın tabanının, 10 cm. kalınlığında, kırmızı renkli, sıkıştırılmış tuğla tozundan hazırlanmış bir harçla sıvandığı anlaşılmıştır. Uzun duvarın güneyinde, sarnıca su sağlayan kanallardan birisi tespit edilmiştir. Dış yüzeyi taştan, içi ise molozla doldurulmuş kanal, yatağını ve kenarlarını oluşturan ince taş plakalar ve su geçirmezliği sağlayan iç kaplamasıyla geniş ve alçak bir duvardan oluşmaktadır. Kanalın ve çevresindeki anitsal boyutlu su yapılarının varlığı, Antik Çağda bu konuda sıkıntı çeken Konstantinopolis'e su taşıyan yollardan birinin buradan geçmiş olabileceğini ya da limana girip çıkan gemilerin temiz su ihtiyacını karşılamak üzere planlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Sarnıçta ele geçirilen damgalı tuğlalar yoluyla İmparator I. Constantinus döneminde (324-337) bu yapının inşasına başlanılmış ve sonrasında imparatorun oğulları tarafından inşaatın devam ettirilmiş olabileceği; V-VI. yüzyıllarda da dönemin önemli din adamları ya da bölgelik yöneticileri tarafından, değişik tuğla imalathanelerince üretilen malzeme ile onarımların yaptırıldığı sanılmaktadır²³.

Kale İçi Açımları: Kale içi alan olarak adlandırdığımız alanda ortaya çıkmaya başlayan 13 M-14 M açmalarında beliren büyük yapı gruplarının niteliği henüz tespit edilememiştir. Bu yapı gruplarının birbiri ile ilişkili bir kompleks olduğunu düşünmektedir. Kale kalıntısı önündeki alanlarda tabanları *opus sectile* tarzında mozaik kaplı, köşegenli bir yapının niteliği çözülememiştir. Mimari planının özellikleri henüz tam ortaya çıkmamasına rağmen Bizans uzmanlarımız tarafından bu yapının IV-V. yüzyıllara ait bir martyrion olabileceği düşünülmektedir (Resim: 11).

Sütunlu Yapı: Kaçak kazıcıların açtığı bir delikten görülen sütun parçasının bulunduğu noktadan başlandığı için "sütunlu yapı" olarak adlandırılan kazı alanı, XIII. yüzyıl başından geriye doğru V. yüzyıla kadar tarihlenebilen mimari kalıntılar ve küçük buluntular vermiştir (Resim: 12). Sütunlu yapıının doğusunda 2013 yılında açılan 16F-16G-27F-27G-28G açmalarında, atölye olabileceği sanılan mimari bölmeler ile 2013 yılının ilginç buluntuları ele geçtiğimizdir. 7 adet altın sikkeden oluşan minik bir hazine de bu açmanın latrina (tuvalet) olarak kullanılan bölümünün duvar kenarından çıkmıştır. İmpara-

23 Sayar, 2013:53-55.

tor Phokas (602-610) ve imparatorlar yaşlı ve genç Heraklioslara (610-640) ait altın sikkeler, aynı seviyede geçen buluntuların tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur. Oldukça sağlam *insitu* durumda amforalar ve 600'den fazla *unguentarium* yine bu açmalarda ele geçirilmiştir (Resim: 13). Tübitak Marmara Araştırma Merkezi tarafından yapılan analizler sonucunda içlerinde ilaç kahıntıları olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu açmalarda yaklaşık 620-640 yılları civarında büyük bir yangın yaşandığı gözlenmektedir. Yangın sırasında aceleye yapının içinin terk edildiği, geride kalan çok fazla bulundan anlaşılıktır. Bu tarihler, Tuna Nehri'ni geçerek Bizans topraklarına ait Trakya üzerinden gelen Avarların Konstantinopolis'e kadar akınlar yaptığı ve İmparator Phokas ile Heraklios'un batıda Avar ve Bulgarlar ve doğuda Sasanilerle savaştığı yillardır²⁴.

II. Alanda IV-VII. yüzyıllar arasında yoğun bir yaşam olduğu görülmektedir. VII. Yüzyıl ilk yarısında yaşanan yangının ardından bölgenin bir süre terk edildiği sanılmaktadır. IX-XII. yüzyıllar arasında tekrar yerleştiği anlaşılan bölgede, XIII yüzyıldan sonra tarihlenebilen malzemenin çok az ele geçirilmesi, bu tarihten sonra yarımadanın kuzeyinin yerleşim yeri olarak kullanılmadığını göstermektedir.

2015 yılı sütunlu yapı kazalarında bir kaç bakır/kurşun alaşımı obje ele geçirilmiştir. Bu objelerden bir tanesi İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanlarından Seda Tulgar'ın detaylı temizliği sonrasında stilistik açısından Erken Hitit Dönemine tarihlenebilen bir kurşun figürin olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece 2013 yılı kazalarında ele geçirilen demir figürinler ile seramik parçaları ile aynı döneme tarihlenebilen başka malzemelerin ikinci kazı alanında da ele geçirilmesi bölgedeki Hitit varlığını kuvvetlendiren veri olması açısından oldukça önemlidir (Resim: 14).

III. ALAN KAZILARI

Büyük Liman: Göl üzerinde kuzeyden güneye doğru uzanan Avcılar Fıruzköy Yarımadası'nın ucundaki doğal olmayan çıkıntı, bir antik limanın kahıntılarına aittir (Resim: 15). Büyük Liman olarak adlandırılan yarımadanın

24 Ostrogorsky, 1940: II.3.

ucundaki alanda, düzgün kesme taş ve moloz taşlarla yapılmış, 1,5 m. kalınlığında, limanın teras duvarlarına ait kalıntılar bulunmaktadır. Büyük Liman kalıntıları arasında; Roma dönemine ait lahit parçaları da dikkat çekmektedir. Ayrıca, göl içindeki kayalık üzerine, fener inşa edildiğine dair bir kalıntı da tespit edilmiştir. Küçükçekmece Gölü, ilk zamanlar Marmara Denizi'nin bir koyudur, zamanla koyun önünde ince bir kıyı kordonunun oluşmaya başlamasıyla, yavaş yavaş deniz ve koy birbirinden ayrılarak lagün gölüne dönüşmüştür.²⁵ Geç Antik Çağ yazarlarından Agathias'ın aktardığı bilgilerden,²⁶ VI. yüzyılda deniz ile gölü ayıran kumsalın açık olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AGATHIAS, (Myrinalı), 1967, *Historiae, 5.3: Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*, ed. Rudolf Keydell, De Gruyter.
- ARIÇ, C., 1955, *Haliç-Küçükçekmece Gölü Bölgesinin Jeolojisi*, İstanbul.
- BURSA, P., 2010, *Antik Çağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*, İstanbul.
- DAGRON, G., 2002, "The urban economy, seventh-twelfth centuries. The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fif-ANCIENT NETS AND FISHING GEAR:
- DEVECİYAN, K. 2006, *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul.
- DÖNMEZ, Ş. 2004, "Protohistorik Çağ'da Haliç ve Tarihi Yarımada" *Dünnü ve Bugünü ile Haliç, Sempozyum Bildirileri* 22-23 Mayıs 2003, İstanbul, 41-55.
- DÖNMEZ, Ş., 2006, "The Prehistory of The Istanbul Region: A Survey", *Ancient Near Eastern Studies Journal*, 43: 239-264.
- EYİCE, S., 1978a, "Tarihte Küçükçekmece", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6-7: 57-120.
- EYİCE, S., 1978b "Tarihte Küçükçekmece", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 62/341: 2-10.
- FIRATLI, N. 1958, "Çarşıkapı'da Bulunan Prehistorik Keramik/ The Prehistoric Pottery Found at Çarşıkapı- Müzeden ve İstanbul'dan Haberler", İstanbul

25 Arıç, 1955.

26 Geç Antik Çağ gezginlerinden, 552-558 yılları arasındaki olayları aktaran Myrinalı Agathias, Küçükçekmece Gölü'nün, Justinianos döneminde (527-565) İstanbul'un bir limanı/demir yeri olduğunu bildirir (Myrinalı Agathias, Historiae, 5.3.).

- bul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı/ Annual of the Archaeological Museums of İstanbul, 8:29-32/74.
- FIRATLI, N., 1964, *Les steles de Byzance funeraires de Greco-Romaine*, Paris.
- JANİN, R., 1950, *Constantinople Byzantine, développement urbain et répertoire topographique*, Paris,
- JİREÇEK, K.Y., 1990, *Belgrad İstanbul Roma Askeri Yolu*, Çev. A. K. Balkanlı, Ankara,
- KOMNENE A., 1928, The Alexiad. VIII-3 Edited and translated by Elizabeth A. Dawes. London: Routledge, Kegan, Paul,
- KURUÇAYIRLI, E., H. EĞİLMEZ, G. KÜÇÜKALI, M. ALBUKREK, E. UZEL, Ş. AYDINGÜN "Water Supply Tunnels of İstanbul Küçükçekmece Lake Basin (Bathonea)", Hypogea 2015- Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities- Rome, 11/17 March 2015:114-120.
- MANSEL A. M., 1957, İstanbul Tersanesinde bulunan bir Lahit ve Bir İstanbul Lahitler Grubu Hakkında Araştırmalar, *Belleten*, 83: 378-394.
- OSTROGORSKY, G., 1995, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşiltan), Ankara.
- SAYAR, M. H., 2014, "Ziegelstempen von den Ausgrabungen am Nordwestufer des Lagunensees Kucukcekmece", *Inscriptions Byzantium and Beyond, Methods - Projects - Case Studies*, 187-194.
- SAYAR, M. H., 2013, "Küçükçekmece Gölü Kuzeybatı Kıyasında Ortaya Çıkarılan Yapılarda Bulunan Tuğlalar Üzerindeki Damgalar Hakkında Ön Rapor" İstanbul Araştırmaları Yıllığı, 2: 53-55.
- SEURE, G., 1912, "Antiquités Thraces de la Propontide: Collection Stamoulis", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 36: 588, nr. 14.
- SEŞEN, R. 2000, "İdrisi, Şerif", *DIA*, XXI, 493-495.
- TAŞLIKIOĞLU, Z., 1995, "Rhegion Küçükçekmece Kitabeleri" *Belleten*, 92:545-562;
- TRIFONOVA, A., 2010, "The iconographical type of saints Theodore Teron and Theodore Stratelates facing each other and its diffusion during the Byzantine and post-Byzantine period", *ZOGRAF*, 34:53-64.
- WALTER, C., 2003, *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Aldershot England-Burlington USA.

Resim 1: Küçükçekmece Gölü havzası ve kazı alanları.

Resim 2: Antik limana inen yol.

Resim 3: 40x40 m. ölçülerinde mermer meydan.

Resim 4: Apsisli yapı kazısı.

Resim 5: Apsisli yapıya su sağlayan kanal.

Resim 6: Apsis arkasında seviye indirme çalışması ve midye kum seviyesi.

Resim 7: Erken Hitit Dönemine tarihlenen heykelcikler.

Resim 8: Erken Hitit Dönemine tarihlenen kırmızı astarlı, açıklı seramikler.

Resim 9: Kıbrıs beyaz astarlı seramik parçası.

Resim 10: Sarnuç kazısı.

Resim 11: Martyrion kazısı.

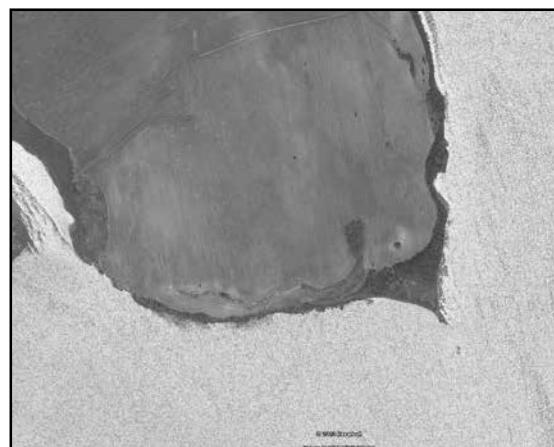
Resim 12: Sütunlu yapı.

Resim 13: *Unguanterium*ların ortaya çıkış anı.

Resim 14: Geyik üzerinde tanrıça, kurşun/bakır alaşım

Resim 15: Büyük liman (Google Earth).